

HAJDU TIBOR

Katonák, hivatásos tisztek szerepe a magyar és az orosz forradalmakban (1917–1921)*

A címben megjelölt tematikából elsősorban az orosz és a magyar forradalom szerintem legfontosabb azonos vonásáról, a háborúellenességről és ami ezzel összefügg, a katonák döntő szerepéről beszélnék. Régebben sok elmélkedést olvashattunk arról, miért követte 1918–1919 magyar forradalma lefolyásában és tartalmában oly nagy mértékben az 1917. évi oroszországi forradalom mintáját.

Az 1950-es, 1960-as évek hivatalos marxista történetírása az orosz és magyar állam és társadalom hasonlóságait hangsúlyozta magyarázatként.¹ Ez a tétel csak annyiban helytálló, ha Európa keletét hasonlítjuk össze Nyugat-Európával, viszont nem ad magyarázatot arra, miért nem az orosz viszonyokhoz közelebb álló Románia vagy Lengyelország követte az orosz forradalmat?

Közelebb visz a probléma megértéséhez a Szovjet-Oroszországból hazatérő magyar hadifoglyok, különösen a *Vörös Hadsereg*ben harcolt tízezrek forradalmasító, közvetítő szerepe. Vitathatatlan tény, hogy a magyar hadifoglyok nagyobb számban álltak az 1917. októberi forradalom mellé, mint a német-osztrák, szláv vagy román foglyok.

Nem komoly, bár annál elterjedtebb az a magyarázat, hogy a guruló rubellekkel hazatérő Kun Béla és társai oroszországi tapasztalataikra támaszkodva puccsot hajtottak végre.² Erről röviden csak annyit: anélkül, hogy kétségbe vonnánk Kun képességeit és az orosz forradalomban szerzett tapasztalatait, meg-

* A tanulmány alapszövege elhangzott Az 1919. év az egyetemes és a magyar történelemben c. konferencián, 2009. szept. 24-én.

1 *Andics Erzsébet*: A magyarországi munkásmozgalom az 1848–1849-es forradalomtól és szabadságharctól az 1917-es Nagy Októberi Szocialista Forradalomig. Bp. 1954. 59–61. (Előadás a Magyar Dolgozók Pártjának Pártfőiskoláján.)

2 Ennek a koncepciónak alapvetése *Mályusz Elemér* fiatalkori munkája: A vörös emigráció, magyarul a Napkelet 1931. évfolyamában. Mérsékeltebb változata *Gratz Gusztáv* könyve: A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920. Bp. 1935. (A Magyar Szemle könyvei X.) Gratz szerint „a recept egyszerű volt”, de elismerte, hogy a siker mégsem Kun ügyességén múlt, hanem azon, hogy „Magyarországon pedig ebben a tekintetben akkor kedvező volt a talaj”. (80–81.) A talaj elemzésétől azonban eltekintett. (Figyelemre méltó, hogy Gratz a forrásmunkák felsorolásánál nem említette Mályuszt.) A puccs-verzió a mai tankönyvek és összefoglalások többségében jelen van, így eltekintek valamelyik változat kiemelésétől.

sem tarthatjuk őt többre, mint a cseh Bohumir Šmeralt, a német Karl Liebknechtet, Jogichest, Levyt, hogy Rosa Luxemburghoz ne is hasonlítsuk. Rubeleket ők is kaphattak (bár inkább dollárban), a német, cseh, bécsi vagy lengyel munkásmozgalom sem volt gyengébb vagy kevésbé radikális, mint a magyar. Tehát döntőek mégis csak a hazai viszonyok lehettek, illetve azok különbözősége.

A közvéleményt befolyásoló kommunista és antikommunista propaganda sajátos módon hasonlított abban, hogy a forradalmat mint valami hosszas és tervszerű előkészítő munka eredményét mutatták be fegyverek gyűjtésével, földalatti szervezkedéssel stb. Voltak ilyen kísérletek, de az eredményt mindkét fél meseszerűen eltúlozta, ki-ki a maga módján. Az igazi forradalom mindig a népharag spontán kitörése. Azt pártok vagy külföldi segítség segíteni vagy stimulálni tudják, de előidézni vagy éppen időzíteni soha.

Természetesen nem akarom kétségbevonni az oroszországi forradalom kisugárzásának hatását és jelentőségét. Ám ez a kisugárzás vagy fertőzés, ahogyan maga Lenin nevezte, a közép- és kelet-európai térség egészét elérte, azokat a nem-orosz, de a forradalom előtt Oroszországhoz tartozó országokat, mint Finnország, a balti államok, Lengyelország, jóval közvetlenebbül. Ha tehát meg akarjuk érteni a történeteket, azt kellene vizsgálnunk, lehetőleg az érdekelt országok történészeinek együttműködésével, vitáival, miben volt közös és miben különbözött a forradalmi hullám hatása a különböző államok területén. S talán nem tévedek, ha a döntő különbséget nem a hatás fokában, hanem az ellenhatások erősségében keresném. Az adott történelmi pillanatban a magyar állam és társadalom kevésbé volt immunis a „forradalom bacilusaival” szemben, mint a német, cseh vagy osztrák.

A különbségek legfontosabbika akkor a nemzeti kérdés súlya volt. Éppen egy 40 éve, Eperjesen tartott szlovák–magyar évfordulós történész-konferencián formálódott ki az a nézet, a szlovák kollégák kezdeményezésére, hogy amennyiben a forradalmat valóban népforradalomnak tekintjük, akkor annak tartalmát is a népakarat határozza meg, tehát az lehet éppen az osztályharc, de ha a nép számára a nemzeti függetlenség kivívása fontosabb, az háttérbe szoríthatja a meglévő szociális ellentéteket, mint ez 1919 körül Csehszlovákiában, Lengyelországban vagy Finnországban valóban történt.³ Magyarországon ellenben, amely nemcsak a régi uralkodó körök bukását élte meg a háborúvesztéssel, de a nemzeti kérdés megoldásánál is a vesztesek közé került, nagyobb tér nyílt a szociális forradalomra, miután a nemzeti célokért nem is lehetett eredményesen harcolni. Elnézést a szimplifikálásért, de ez volt a lényegi különbség, a történelmi folyamat persze ennél sokkal bonyolultabb. Az 1919. március 21-én hatalomra jutott kommunista és baloldali szociáldemokrata vezetők előtt sem lehetett titok ez az összefüggés, hiszen azonnal felvállalták a forradalmi honvédelmet, amin addig többnyire gúnyolódtak. Kérdés, ebben mekkora része volt a harci elszántságnak,

3 Erről bővebben ld. *Hajdu Tibor: Közép-Európa forradalma 1917–1921*. Bp. 1989. (Közös dolgaink); *Uő: Tudományos ülésszak a Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltásának 50. évfordulóján*. Párttörténeti Közlemények 15(1969) 3. sz. 160–161.

illetve annak, hogy elnyerjék a területi veszteségeket elfogadni nem tudó magyarság és a tisztikar rokonszenvét.

A továbbiakban mégis azokra a tényezőkre koncentrálnék, amik valóban összekötötték a magyar forradalmat az oroszorszáigival. Az alapvető hasonlóság szerintem az, hogy mind az oroszországi, mind a magyarországi forradalom fő célja a háború, az évek óta tartó esztelen vérontás gyors befejezése volt. Ennek megfelelően egyik fő mozgatóerejét kezdetben a pártok, társadalmi osztályok, egyéb hagyományos politikai erők mellett a fegyverben álló katonák, s velük a katonaszökevények, a „zöldek” képezték.

Ahogy megalakultak a forradalmi kormányok és képviselői szervek, megindult a jogalkotás és politikai küzdelem, a katonák szerepe a második helyre szorult vissza, illetve betagozódtak a politikai küzdelembe, azzal, hogy megalakították a nálunk is, Oroszországban is meghatározó szerepet játszó katonatanácsokat. Nem véletlen, hogy éppen azok a kormányok, amelyek legalább részben hatalomra jutásukat köszönheték a katonatanácsoknak, már néhány hét után feloszlatták azokat, illetve névleg beolvasztották a Munkás- és Katonatanácsokba, ami gyakorlatilag egyértelmű volt a feloszlattással. A forradalom történetének bizonyos fázisaiban azonban ismét önálló tényezőként aktivizálódtak a katonák, így az orosz polgárháborúban vagy a magyar *Vörös Hadsereg* harcaiban, majd nálunk az ellenforradalomban, Szovjet-Oroszországban például a kronstadti felkelés elfojtásában a hadsereg által vagy az ukrán, grúz és más elszakadási törekvések, a parasztlázadások leverésében. Különös kegyetlenséggel törte le 1921 tavaszán a Tambov környéki parasztlázadást a volt cári tiszt, M. Tuhacsevszkij.⁴ Nem véletlen, hogy nálunk az ellenforradalom győzelmét, Szovjet-Oroszországban a forradalmi rendszer megszilárdulását követő megtorlási hullám legkevésebbé a hadsereget, a tisztikart érintette, ami ezek erejét, megmaradt hatalmi szerepét jelzi.

Bizonyos forradalmi jelenségeket persze nehéz számszerűsíteni, de vannak adatok, amelyekre támaszkodhatunk. Így miközben egyik részről puccsnak, más oldalról proletárforradalomnak nevezik az 1917. októberi forradalmat, figyelmen kívül hagyják, hogy volt egy szabályos, az általános választójogon alapuló választás, ha a forradalom további menetét nem is az határozta meg – az 1917. novemberi, elkésett alkotmányozó nemzetgyűlési választás, amelynek részletes adatait feldolgozták, s így következtethetünk belőlük a forradalom mozgatóereire.

A Bolsevik Párt a szavazatok 23,9%-át kapta (a vele akkor szövetséges „baloldali eszerek” cca. 14%-ot), de a bolsevikokra adott szavazatok területi megoszlása nagy eltéréseket mutat: a paraszti vidékeken nem haladta meg a 10%-ot, a két fővárosban ugyan 47%-ot értek el, de többséget azért nem, az Uralban csak 16,5, Szibériában 10%-ot. Viszont a frontkatonák szavazatainak 41%-át kapták meg, vagyis éppen a hadseregben érték el a legjobb eredményt. Ezen belül az

4 *Robert Service: Lenin. Egy forradalmár életrajza.* Bp. 2006. 499., 512. – *Ju. V. Rubcov* kitűnő Tuhacsevszkij-életrajzában (Marsalü Sztalina. Ot Bugyonnogo do Bulganyina. Moszkva, 2006.) idézi Tuhacsevszkij parancsát mérges gáz alkalmazására: „A fojtógáz alkalmazásával végrehajtandó minden hadműveletben különös gondot kell fordítani a gáz hatókörében található állatállomány megmentésére.” (102.)

északi fronton a szavazatok 51%-át, a balti flottánál 58%-ot, a nyugati fronton 67%-ot, a délnyugati fronton 29,8, míg a harcok központjától távol eső román és kaukázusi fronton csak mintegy 14%-ot. A nagyobb garnizonok közül a legjobb eredményeket a bolsevikok Helsingforsban (50%), Moszkvában (79,5%), Odesszában (44,9%), Péterváron (79,2%), Revalban (60,5%) érték el.⁵ Ez a nagy befolyás ugyan átmeneti jellegű volt, de éppen a forradalom döntő központjaira és hónapjaira esett. Ha az entente nem kényszeríti Kerenszkijt és elkeseredett katonáit a háború folytatására, az orosz októberi forradalomra aligha kerül sor.

A katonák állásfoglalása a béke mellett nem csak szavazatokban nyilvánult meg. Az októberi forradalom után az entente-hatalmak katonai missziói közölték az orosz hadsereg főparancsnokával, Duhonyin tábornokkal, hogy nem ismerik el a rövid életűnek remélt Lenin-kormányt, ezért ne teljesítse annak felszólítását, hogy kezdjen fegyverszüneti tárgyalásokat a Központi Hatalmakkal. Duhonyin ennek megfelelően járt el. Néhány nap elteltével a moguljovi főhadiszállásra érkezett a Nyugati Front katonatanácsának küldöttsége, a lett Reinhold Berzins tartalékos főhadnagy vezetésével, aki felszólította Duhonyint a fegyverszüneti tárgyalások megkezdésére. Elutasító választ kapott, mire előrántotta szolgálati fegyverét és agyonlőtte a főparancsnokot. Ezután a katonák, Lenin ismert kifejezésével „lábukkal szavaztak” és hazamentek, már csak azért is, hogy ki ne maradjanak a földosztásból.

Nemcsak a katonák többsége állt az új forradalom oldalára, de több tízezer fiatal hivatásos és tartalékos tiszt, olyan katonai tehetségek is, mint a már említett Tuhacsevszkij, aki 25 éves főhadnagyból lett rögtön hadsereg-parancsnok, sőt magas rangú tábornokok, vezérkari ezredek is, akik tudták, hogy a háborút nem lehet folytatni. A polgárháborús *Vörös Hadsereg* főparancsnoka Vacétisz ezredes, majd utóda Szergej Kámenyev ezredes lett, miután mint a Keleti Front parancsnoka legyőzte Kolcsakot, a vezérkari főnök Ljebegyev vezérőrnagy. Vörös parancsnok lett Jegorjev altábornagy, Boncs-Brujévics altábornagy, Párszkij altábornagy, Baltyijszkij vezérőrnagy, Szamójlo vezérőrnagy, Szityin vezérőrnagy, Altvater ellentengernagy és más cári tábornokok. A forradalom kimondta a parancsnokok választhatóságát a legénység által, de ezt már 1918 áprilisában megszüntették, legalábbis ami a magasabb posztokat illeti. A választott parancsnokok között is voltak régi tisztok – mint Saposnyikov ezredes, a II. világháborúban sokáig a szovjet vezérkar főnöke, de rátermett altisztek is. A közkatonákkal ellentétben a hivatásos tisztok érdekeltek voltak a hadsereg fenntartásában. 1920 augusztusában, a lengyel háború idején a hivatalos statisztika szerint 48 ezer volt cári tiszt és tízezer katonai tisztviselő szolgált a *Vörös Hadseregben*.⁶ (Lehetséges, hogy a valóságban a nyilvántartásba vettekből néhány ezer hiányzott – ez azonban a tisztikar nagyságrendjén nem változtat.)

5 L. M. Szpirin: *Klaszszü i partijii v grazsdanszkoi vojnye v Roszszii*. Moszkva, 1968. A választási adatok a 416–418. oldalakon. *Új* újabb adatokkal: *Itogi vjborov vo Vszerjoszsijszkoje ucsrjedityelnoje szobranije v 1917 godu*. Isztorija SzSzSZR 1988. 2. sz. 90–101.

6 L. M. Szpirin: *Klaszszü i. m.* 348.

Csak utalnék arra az ismert tényre, hogy a régi tisztek szerepe már az első évben viták tárgya lett – rögtön hatalmi harc indult a vezető posztokért. Míg Trockij hadügyi népbiztos tudta, hogy képzett szakemberek nélkül hadsereget sem lehet vezetni, s 1918 őszén leváltotta a makacs Vorosilovot a 10. hadsereg éléről, helyére állítva Sztyin vezérőrnagyot – az 1919. márciusi pártkongresszuson megalakult ellene a „katonai ellenzék” a „baloldali kommunistákból” (V. Szmirnov, Pjatakov, Bubnov), pártmunkásokból és partizánokból (mint Vorosilov,⁷ Minyin). Követeléseik: az osztályidegen hivatásos tisztek megrostálása, a parancsnokok választásának visszaállítása, a tisztelgés megszüntetése, a pártszervezetek szerepének növelése. Lenin éles kritikával illette őket és az öncélú öldökléseiket is (beszédét sokáig kihagyták összes és még összesebb művei kiadásából⁸). Lenin számos nyilvános megnyilatkozásában is beszélt a tisztek megnyerésének fontosságáról, de általánosságban, nevek, esetek említése nélkül.⁹ Lenin és Trockij megszilárdították a hivatásos tisztek autoritását, ami a kö-

7 A vitéz, de parancsnoknak alkalmatlan Vorosilov kudarcait részletesen elemzi életrajzában *Ju. V. Rubcov*: i. m. 15–25. Ld. még: *Edvard Radzinszkij*: Sztálin. Bp. 1997. 185–191.

8 A Vorosilovot személy szerint élesen bíráló Lenin-beszéd az ún. Leninszkij Szbornyik XXXVII. kötetében (Red. P. N. Fedoszejev. Moszkva, 1970.) jelent meg. Miután a magyar olvasó előtt ismeretlen, idézném fontosabb passzusait: „Mikor Vorosilov a caricini hadsereg óriási érdemeiről beszélt Caricin védelmében, természetes Vorosilov elvtársnak teljesen igaza volt”, de amikor „Vorosilov elvtárs azt mondja: nem voltak nálunk semmiféle katonai szakemberek és 60 000 fő veszteségünk volt. Ez borzasztó [...] Megvöltünk katonai szakemberek nélkül és 60 000 fő veszteségünk volt [...] Vorosilov elvtárs hibája abban áll, hogy nem akar szakítani ezzel a régi partizánscsinával [...] Túl kell már jutni a partizánscina maradványain, ami egy adott időszakban szükségszerű volt [...] de most már más periódusba lépünk. Most az első helyre kell helyezni a reguláris hadsereget, át kell térni a reguláris hadseregre, katonai szakemberekkel.” Lenin sajátos taktikát alkalmazott Sztálinnal szemben: utalt Sztálin caricini tömeges kivégzéseire is, de azokat mintegy jóváhagyta, ezzel elválasztva Sztálint barátjától, Vorosilovtól, s Sztálin ezután mint közvetítő léphetett fel a kongresszusi többség s az ellenzék között. (Bővebben ld. *E. Radzinszkij*: i. m. *R. Service* is kiemeli Sztálin kétszínűségét, bár túloz, amikor azt állítja: „volt egy úgynevezett katonai oppozíció, melyet Trockij elkeseredett ellenfele, Sztálin szított a színpalak mögött”: i. m. 453. Az oppozíció a partizánok, a hadseregbe küldött pártmunkások természetes reakciója volt, nem kellett szítani.)

Goloscokin azt mondja, folytatta Lenin, „hogy fel kell őket használni, mi pedig azt mondjuk a programban, hogy mellénk kell állítani a katonai specialistákat. Felhasználni lehet a kollektív vezénylet mellett is. Nem, nem erről van szó. Ők fognak irányítani és mi melléjük tesszük a mi embeereinket. Tapasztalatból tudjuk, hogy ez vezet sikeres eredményekhez. [...] nem vesztettük volna el azt a 60 000 embert, ha ott lettek volna a szakemberek, ha reguláris hadseregünk lenne, amivel számolni kell. Ez a történelmi átmenet a partizánkodástól a reguláris hadsereghez [...] lehetséges, hogy valahol, mondjuk Szibériában, megmarad még a partizánscina korszaka, de mi már túljutottunk ezen” és soha vissza nem térünk a partizánkodáshoz. *V. I. Lenin*: Rjecs po vojennomu voproszu na VIII szjezdje RKP(b). 21 marta 1919 goda. In: *Leninszkij Szbornyik* i. m. 136–140.

9 Így a petrográdi szovjet 1919. márc. 12-i ülésén tartott beszédében: Beszámoló a Népbiztosok Tanácsának kül- és belpolitikájáról. Rövid újságtudósítás. In: *V. I. Lenin művei*. 29. 1919. március–augusztus. Bp. 1953. 6–7., továbbá: *Uő*: A szovjethatalom sikerei és nehézségei. In: *V. I. Lenin művei*. 29. i. m. 53–58.; *Uő*: Mind egy szálig harcra Gyenyikin ellen! (Az Oroszországi Kommunista [bolsevik] Párt Központi Bizottságának levele a pártszervezetekhez). In: *V. I. Lenin művei*. 29. i. m. 448–459.

vetkező években csak növekedett, hiszen megbízhatóbb támaszai voltak a kormánynak, mint a lázongó parasztok, kronstadti matrózok és munkások. A Lenin halála után hadügyi népbiztossá kinevezett Vorosilovnak – aki büszkélkedett az-
zal, hogy sosem szolgált a cári hadseregben, tehát katonaiskolát sem végzett –
egy évtizednél tovább kellett várnia, míg 1937–1938-ban véres bosszút állhatott a
képzett vezérkari tiszteken Sztálin segítségével, de ez már egy másik történet.

A tisztikar nagy része persze a fehérek oldalára állt. Katonájuk kevesebb volt, azok létszáma is hullámozott annak megfelelően, hogy a forradalmi kormány milyen baklövéseket követett el, illetve mennyire tudta kijavítani azokat. Ennek megfelelően a parasztság jelentős része 1918–1919 fordulóján Gyenyikin mellé állt, Mahno anarchistái és az ukrán nacionalisták (Hrihorjov) hol ide, hol oda. Stabillabb fehér támasz volt a kozákság és sok „öreg” altiszt. A fehérek vereségét végül is az okozta, hogy a legénység elfogyott. Bár a *Vörös Hadsereg*nél is inkább a legénység, mint a tisztikar létszámának stabilizálása okozott nehézségeket.

Nézhetjük az utánpótlás problémáját más nézőpontból is. A forradalom azért tört ki februárban, majd októberben újra, mert a katonák többségének ele-
ge volt a háborúból. Maradt azonban egy jelentős kisebbség, amelyből addig ta-
lán elnyomott ösztönök törtek föl és szívesen folytatta volna az öldöklést. Miu-
tán a külföldi háború a breszti békével véget ért, új harcműveletet kellett keresni. (Az
entente intervenciója csak a szovjet meséskönyvekben létezett,¹⁰ valójában az
entente csak néhány fontos kikötőt szállt meg 1919 nyaráig, a fehér hadseregek
anyagi ellátásának biztosítására, de hadműveleteket a *Vörös Hadsereg* ellen nem
folytatott. A francia kormány éppen a Tanácsköztársaság kikiáltása után foglal-
kozott Ukrajna elleni francia–lengyel–román intervenció tervével, de ezt a pári-
zi békekonferencia határozottan elvetette; április folyamán a franciák kiűrtet-
ték Odesszát és Szevasztopolt, lemondva intervencióis terveikről. Finnország és a
balti államok csak függetlenségükért harcoltak, nem hatoltak be orosz területre,
a román támadás 1919-ben és a lengyel 1920-ban lokális jellegű volt, koordiná-
ció, a nagyhatalmak katonai támogatása nélkül; helyi érdekű volt a japán meg-
szállás a Távol-Keleten.) Ezért tarthatott 3 évnél tovább is a polgárháború, noha

10 Nálunk legelterjedtebb a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja történetének Rövid tanfo-
lyama volt számos kiadásban, komolyabban dokumentált A diplomácia története V. P.
Patyomkin szerkesztésében (III. Az újkori diplomácia története [1919–1939]. A diplomácia a
második világháború előkészítésének periódusában. Bp. 1950., a százezres hadseregeket meg-
mozgató intervencióról szóló 2. fejezet szerzője I. I. Minc: A külföldi fegyveres beavatkozás
Szovjet-Oroszországban [1918–1920]. In: i. m. 63–99.) Pipes ismert munkájában azt írta erről:
„Lenin meg volt róla győződve, hogy mihelyt a háborúnak vége, a nagyhatalmak félreteszik né-
zeteltéréseiket és összehangolt támadást indítanak a rendszere ellen. Félelmei megalapozatlan-
nak bizonyultak. Csak a britek vettek részt aktívan az intervencióban az antibolsevik erők olda-
lán, s ők is különösebb lelkesedés nélkül [...] A beavatkozást senki nem vette igazán komolyan,
mert a világháborúba belefáradt Nyugaton a helyzetbe beletörődők sokkal többen voltak, mint
az intervenciót követelők”. (Richard Pipes: Az orosz forradalom története. Bp. 1997. 253.) A
katonai intervenció veszélye valóban fennállt s lettek volna befolyásos támogatói, mint Churchill
és bizonyos francia tábornokok, ezért a tiltakozó akciók, mint az 1919. júl. 21-i Világsztrájk, fi-
gyelmeztetésként nem voltak feleslegesek.

a „fehér ügy” jóval előbb reménytelenné vált és a forradalom hívei közül is sokan kiábrándultak vagy passzívak lettek. A tisztikar nagy része tovább is harcolt volna (lásd a lengyel vagy kaukázusi hadjáratot), a lengyel támadás után a világháború történetéből ismert Bruszilov tábornok „felszólította az egykori cári tiszteket, akiket a polgárháború alatt oly sok sérelem ért, csatlakozzanak a Vörös Hadsereghez és vegyenek részt Oroszország anyácska felszabadításában”¹¹ s erre maga mutatott példát. Figyelemre méltó, hogy ahol a fehér hadseregek oszlásnak indultak, tisztjeik közül milyen sokan és könnyen álltak a vörös zászló alá, általában milyen egyszerű volt zászlót váltani. Lenin többször is örömmel konstataálta, hogy a tisztek többsége „a másik táborból állt át hozzánk”.¹² Míg például az „igazi” háború alatt a dezertálást súlyosan büntették, Lenin és Trockij kampányokat indítottak a „dezertőr elvtársak” visszacsalogatására a *Vörös Hadseregbe*, 1919 júliusában Lenin elégedetten állapította meg, hogy a Gyenyikin elleni harc során a dezertőrök tömegesen térnek vissza a *Vörös Hadseregbe*.¹³ (Természetesen kétféle „dezertőr” volt: aki átállt a fehérekhez és aki hazament a családjához. A különbséget nemigen kutatták.)

*

Áttérve Magyarországra, a Nemzeti Tanács és a *Magyarországi Szociáldemokrata Párt* óvatossága folytán a fiatal hivatásos és tartalékos tisztekből alakult budapesti Katonatanács még nagyobb, meghatározó szerepet játszott 1918 októberében az őszirózsás forradalomban, illetve az azt megakadályozni próbáló parancsnokok izolálásában, mint példaképei, az oroszországi katonatanácsok. A Katonatanács nemcsak a budapesti helyőrség titokban beszervezett egységeire, de a fővárosban összegyűlt több tízezer „lógósrá” is számíthatott, akik kisebb kockázatnak érezték a forradalmat, mint az idegőrlő bujkálást. A Katonatanács elnöke rangidősként a 29 éves Csernyák Imre százados lett. Tagsága világnézeti-leg jellegtelen volt, akadt köztük Oroszországból hazatért kommunista és konzervatív beállítottságú jómódú jogász, később politikai szerepet egyikük sem játszott – csak az aktív háborúellenesség kötötte össze őket.¹⁴

A Károlyi-kormány igyekezett gyorsan megszabadulni a túl nagy hatalommal rendelkező Katonatanácstól, amit elősegítettek néhány tagjának túlkapásai, mások feltételezhető részvétele Tisza István megölésében. Ám a szociáldemokrata Pogány József elnökletével megalakult új Katonatanácsból sem volt sokkal több öröme a Károlyi-kormánynak: a rendcsinálásra kiküldött Pogány alkalmazkodott a katonák hangulatához (éppúgy, mint az első forradalmi hadügyminisz-

11 R. Service: i. m. 481.

12 Pl. a 7. szovjetkongresszuson 1919. dec. 5-én tartott referátumában: *V. I. Lenin: Az Összorosországi Központi Végrehajtó Bizottságnak és a Népbiztosok Tanácsának beszámolója*. December 5. In: *V. I. Lenin művei*. 30. 1919. szeptember–1920. április. Bp. 1953. 216.

13 Lenin felhívása 1919 júliusában: *V. I. Lenin: Mind egy szálig harcra Gyenyikin ellen!* i. m. 458–462.

14 A Katonatanács összetételére és tevékenységére ld. *Bus Fekete László: Katonaforradalmárok*. Bp. 1918. (Műfajilag kollektív interjúnak nevezhető.)

ter, Linder), és már a november 3-i újjáalakuló ülésen programot hirdetett: a Katonatanács célja végleg megszüntetni a hadsereget.¹⁵ Az új Katonatanács a katonák többségének aktív támogatásával megbuktatott két hadügyminisztert, elérte a tábornokok és ezredesek nyugdíjazását, szociáldemokrata hadügyminiszter kinevezését; a katonai vezetés ugyan a törzstisztek kezében maradt, de a katonatanácsok szoros ellenőrzése alatt.

Bár az irodalom joggal emeli ki a Pogány vezette Katonatanács bizalmatlanságát a magasabb rangú tisztekkel szemben, számos vidéki katonatanácsban a tekintélyüket megőrző, a katonák által kedvelt törzstisztek vezető szerepet kaptak. Sőt Aradon a helyőrség parancsnoka, Resch altábornagy lett a katonatanács elnöke. Gyulán „november 2-án megalakult a katonatanács és a honvédséggel karöltve megszervezte a polgárőrséget. A katonatanács vezetője Dobos István alezredes lett [...] A rendkívüli események szükségessé tették Gyulán is a nemzetőrség megalakítását. November 4-én alakult meg, élén a katonaság által választott katonatanács állt. A nemzetőrök piros feliratú fehér karszalagot viseltek. Század-, szakasz-, járőrparancsnokaikat hivatásos vagy tartalékos tisztekből maguk választották. A gyulai nemzetőrség nemcsak a város polgárságának a nyugalmát biztosította, hanem vigyázott a környékbeli falvak, tanyák, puszták rendjére is.”¹⁶ Temesváron a hadtest vezérkari főnöke, Bartha Albert alezredes, az összeomlást látva, magához ragadta a kezdeményezést, már a forradalom előestéjén csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz és még aznap, közreműködésével – a fővárost megelőzve – proklamálták a köztársaságot. Bartha presztízsét megőrizve közben tudta tartani hadtestét és így hatékonyan felléphetett az anarchia ellen. Mikor a román Facsád faluban a vásárra összegyűltek kifosztották az üzleteket, repülőgépet küldött megnyugtatójukra: a bombázás eredménye 104 halott volt.¹⁷

A tisztek egy része nálunk is a szerveződő ellenforradalom oldalára állt, sőt abban vezető szerepet vitt, de számottevő legénységgel nem rendelkezett. A tisztikar, különösen pedig a honvéd tisztikar többsége kirtartott Károlyi, majd lemondása után a Tanácsköztársaság mellett is. Ezt megkönnyítette, hogy március 21. után Pogány és hívei (és a kommunisták is) egy újabb fordulattal az addig kigúnyolt és obstruált forradalmi honvédelem elszánt hívei lettek. Igaz, erre a román és csehszlovák hadsereg fenyegető, majd támadó magatartása is készítette őket, valamint az orosz szövetség reménye. A Katonatanács március 21-én már a budapesti Munkástanács előtt, elsőként proklamálta a Tanácsköztársaságot. Ennek ellenére a Kormányzótanács hamarosan, április 14-én megtette azt, amit a Károlyi-kormány csak szeretett volna: feloszlatta a katonatanácsokat, pótlásukra orosz mintára bevezette a politikai komisszárok intézményét. A politikai ellentétek azért megmaradtak, főleg a román támadás kibontakozása előtt; egyrésről a kommunista katonák saját receptjét felhasználva megbuktatták a Katonatanács

15 Az új rend szervezése. Minden hatalom a népkormány kezében. Népszava 1918. nov. 5. 6–7.

16 Két forradalom fényei. Adalékok a gyulai munkásmozgalom történetéhez 1918–1919. Szerk. Szabó Ferenc. Gyula, 1979. 16–17.

17 Helyreállt a rend Arad megyében. A megfélekezett zendülők. – Kisebb zavargások a szomszéd megyékben. Arad és Vidéke 1918. nov. 7. 3–4.

elnökét, a szociáldemokrata Pogányt, néhány nappal azután, hogy elérte célját s ha nem is hadügyminiszter – hadügyi népbiztos lett, másrészt április végére az addig lelkes Székely Hadosztály ráébredt, hogy mégsem akar a vörös zászló alatt harcolni. A tisztikar többsége azonban kitartott, még a júniusi ellenforradalmi kísérletek után is: ma már közismert, kik voltak a magyar *Vörös Hadsereg* katonai vezetői, így főlöszleges sorolnom a neveket Andorka Rudolftól Werth Henri-
gig.¹⁸ A Horthy-hadsereg későbbi tábornokai közül magasabb beosztásokat töltöttek még be Bély Alajos, Hönig Vilmos, Győrffy-Bengyel Sándor, Lakatos Géza, Náday István, Siegler Géza, Sónyi Hugó, Schweitzer István, Sztójay Döme és mások. Megnyerésükben része volt az új hadügyi vezetésnek, főleg Böhm Vilmosnak, Szántó Bélának, és mindenekelőtt Stromfeld ezredesnek, akik nagy súlyt helyeztek a jó viszony ápolására a hivatásos tisztekkel.

A Károlyi-rezsim rendelkezése a tábornokok és ezredesek nyugdíjazásáról – kivételt téve néhány kiváló és a katonák által nem kifogásolt ezredessel – érvényben maradt. Így tág tér nyílt a világháborús tapasztalatokat szerzett, még fejlődőképes 40 év körüli alezredeseknek és őrnagyoknak, mellettük néhány képzett vezérkari századosnak, akik jórészt Stromfeld vezérkari főnök tanítványai voltak a Ludovika Akadémián: Andorka Rudolfnak, Lakatos Gézának. Nem követték a Ferenc József-i kor merev előléptetési rendszerét, de azért a hadosztály-, dandárparancsnok általában törzstiszt lett. Többnyire az ezredparancsnokok is hivatásos tisztek voltak, csak néhány kommunista vagy szociáldemokrata tartalékos tiszt akadt közöttük (Szántó Zoltán, Riesz István). Az alsóbb parancsnokok nagy része már a világháborúban is tartalékos tiszt volt. A nagy veszteségek miatt a *Vörös Hadsereg*ben már altiszt is lehetett századparancsnok, de még ez sem vált gyakorivá, mivel tiszt volt elég – létszámproblémák csak a legénységnél jelentkeztek. Még az április–májusban felállított budapesti munkásezredekben is tiszt volt a századparancsnokok többsége, csak a szakasza-
parancsnokok többsége altiszti rangban leszerelt szakmunkás.¹⁹ A politikai megbízottaknál nem volt követelmény a katonai rang vagy képzettség, de az ő többségük is megjárta a világháború frontjait.

Az 5 hadtestparancsnok politikai vezető, sőt a kormány tagja volt, de mellettük képzett vezérkari tisztek álltak, súrlódás alig fordult elő köztük. Érdekeséggént említem csak: a Nagy Háborúban egyikük (Hamburger) katonaorvos, a másik (Pogány) haditudósító, a harmadik (Haubrich) tűzmester, kettejük (Bokányi és Vágó) tősgyökeres civil volt. Orosz mintára formailag megszüntették a tiszti rangokat, de mégis használták (Oroszországtól eltérően) így: „Bengyel Sándor volt százados elvtárs”. (Lukács Györgytől hallottam a következő történe-

18 Részletesen ld. *Fogarassy László*: Kik vezették az 1919-es magyar Vörös Hadsereget? Borsodi Szemle 15(1971) 1. sz. 70–78.; *Szakály Sándor*: Az ellenforradalmi Magyarország (1919–1944) hadseregének felső vezetése. Történelmi-statisztikai tanulmány a katonai elitről. Hadtörténelmi Közlemények 31(1984) 34.

19 *Hetés Tibor*: Budapesti munkások felfegyverzése a Magyar Tanácsköztársaság védelmében. In: Tanulmányok Budapest múltjából. XIII. Bp. 1959. (Budapest várostörténeti monográfiái XXI.) 423–474.

tet. Fiedler hadügyi népbiztosnak jelentette a titkárnője: X. őrnagy elvtárs szomorú, mert a régi rendszer szerint most lenne esedékes az előléptetése, így már sohasem lesz alezredes. – Nem probléma, felelte a népbiztos, diktálom a parancsot: „X volt őrnagy elvtársat a mai nappal volt alezredessé előléptetem.”)

A leszerelt katonák és a volt hadifoglyok a hadseregen kívül is nagy befolyással bírtak. Az 1918. novemberi parasztmozgalmakban főszerepet vittek a fegyvereiket megtartó hazatértek s velük szemben a gyorsan felállított Nemzetőrség; gyakran szabályos csatákat vívtak, a parasztok élükön kipróbált altisztekkel, miközben mindkét oldalon német vezényszavakat ordítottak: azokat tanulták. (Itt csak utalnék rá, hogy a hadseregszervezésnek az irodalomban gyakran tévesen értelmezett lassúsága nem azt jelenti, hogy a leszerelőket egyszerűen szélnek eresztették; az erre hajlandókat már november elején felfegyverezték, de nem a hadsereg, hanem a nemzetőrség kötelékében, amelynek létszáma már a november 16-i jelentések szerint meghaladta az 54 ezret, 16-án 80 ezer körül volt, 20-án elérte a 90 ezret.²⁰)

Néhány példa a sok közül: Sopron megye alispánja november 3-án értesítette a főszolgabírókat és a polgármestereket: „a katonaság tömegesen fölmondja engedelmisséget és hazavonul, azért karhatalmat egyelőre kivezényelni sehová sem tudok [...] csak községek saját polgárőrségeitől várhatunk védelmet. Azért azok megszervezése az első feladat.”²¹ A Nemzetőrség november 20-i összefoglaló jelentése szerint: „A Nagyváradról Füzesgyarmatra kirendelt karhatalmi századot az ottani polgári lakosság és a leszerelt katonák lefegyverezték [...] Füzesgyarmat községben rablások és gyilkolások folynak.”²²

A Heves megyei Kiskörére egy TAGYOB-jelentés szerint²³ a november elején hazaérkezett katonák népgyűlést hívtak össze, melyre megidéztek a község vezetőit. Szószólójuk a „minden elképzelhető altiszti éremmel kitüntetett” Magyar László törzsőrmester volt. Felelősségre vonta a község vezetőit, mert a háború alatt nem teljesítették kötelességüket a nép iránt. A gyűlés „bizalmatlanságot szavazott” a régi elöljáróságnak és a község ügyeinek intézésére megalakította a helyi nemzeti tanácsot.²⁴ Olcsón kiárusították a kereskedők árukészletét, a falu védelmére fegyveres őrséget szerveztek, természetesen leszerelt katonákból.

Heves megye alispánja, Isaák Gyula, a közigazgatási bizottság november 12-i ülésén számolt be a forradalmi eseményekről: „A múlt hó utolsó napján

20 A részletes létszámjelentések: Hadtörténelmi Levéltár (= HL) A Polgári Demokratikus Forradalom katonai iratainak gyűjteménye (= PDF) 31. cs.

21 16 883/1918. sz. Távirat. Sopron Vármegye Hivatalos Lapja 1918. nov. 7. 553.

22 HL PDF 31. cs.

23 A Tanácsköztársaság Adatainak Gyűjtésére szervezett Országos Bizottságot a kormány 1920-ban hozta létre a forradalmak adatainak gyűjtésére és utasította a helyi közigazgatás vezetőit, hogy írják vagy írássák meg valamely helyi értelmiségivel a forradalom történetét községükben. A munka nem fejeződött be, de sok jelentés elkészült és megmaradt. Napjainkban a jelentéseket a Magyar Országos Levéltár (= MOL) őrzi.

24 Idézi: *Hajdu Tibor: Tanácsok Magyarországon 1918–1919-ben.* Bp. 1958. 40.

szereztünk tudomást a kitört forradalomról, amely azonnal érezte hatását vármegyénkben is. Reggel tudomásomra jutott, hogy a vasúti fővonal fontosabb állomásain az utazó fegyveres katonák lövöldöznek, az ott levő csendőrséget lefegyverzik, az állomásokon törnek-zúznak és erőszakoskodnak. Azonnal magamhoz kérttem a helybeli honvéd pótzászlóalj parancsnokát és vele megállapodtam, hogy még délelőtt 150 főből álló karhatalom különvonaton leutazzék Füzesabonyba a rend biztosítása végett. [...] miután pedig a rendzavarás főoka az volt, hogy a támadó katonák ittasok voltak, elrendeltem, hogy az összes korcsmák délután 4 órakor bezárandók.

Ezen intézkedésemnek nem volt kellő foganata, mert a Füzesabonyba ki-rendelt karhatalom az utazó fegyveres katonák terrorja folytán részben visszarendeltetett, részben önként visszajött [...] Nagyobb rendzavarások, rablások és fosztogatások voltak az egri járásban Verpelét, Tarnaszentmária, Feldebrő, Kál, Füzesabony, Egerbakta, a hatvani járásban Pásztó, a gyöngyösi járásban Vámosgyörk, a hevesi járásban Átány, Boconád, Erdőtelek, Tarnabod, a tiszafüredi járásban Poroszló, Sarud, Tiszaugar, Tiszaörs községekben, s a pétérvásári járás majdnem valamennyi községében.

Mindezen helyeken a hazatért katonák által vezetett csőcselék haragja első-sorban a községi jegyzők ellen irányult s ezek nagy része kénytelen volt az életveszélyes fenyegetések miatt a községet elhagyni [...] Ezen irtózatoss helyzetben majdnem tehetetlenek voltunk, mert a megbomlott rend helyreállítására megfelelő karhatalom nem állott rendelkezésemre.”²⁵

A kalocsai főszolgabíró jelentette a november elsejei forradalmi eseményekről: „részeg katonák és orosz foglyok vezetése mellett a csőcselék megkezdte az üzletek fosztogatását és a vagyonosabb, különösen zsidó vallású polgárok terrorizálását. Dél felé a rendelkezésre álló csekély erővel sikerült a rablásnak gátat vetni, de a helyzet az éj folyamán és a következő napon bizonytalanná lett. A vonatokon újabb és újabb raja érkezett a felfegyverzett részeg katonáknak. Folytonos lövöldözés volt.”²⁶

Andaházi Kasnya Béla főhadnagy (később több ciklusban kiszegedapárti képviselő) 1918. november 11-én a következő táviratot küldte a Nemzetőrség kormánybiztosának, Fényes Lászlónak: „Békéssámszonban kirabolt uradalma-ból származó javakat ottani nemzeti tanács köztulajdonul foglalta le, katonata-nács a határozatot fegyveresen végrehajtja, földbirtokot és jószágállományt ma-guk között felosztják, katonai erő egész környéken nem áll rendelkezésre, hogy törvényeknek érvényt szerezzenek”.²⁷

Nyíregyházán a „huszárlaktanyában a legénység fellázadt és kifosztotta a fegyverraktárt, a ruhatárt és munícióraktárt. A legénység lefegyverezte az

25 Az Egri Újság 1918. nov. 13-i száma nyomán közli: A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság Heves megyében (1918–1919). Dokumentumgyűjtemény. Szerk. Nagy József. Eger, é. n. 37–38.

26 Közli: Dokumentumok az 1918/19-es forradalmak Duna–Tisza közti történetéhez. Szerk. Romsics Ignác–Szabó Csaba. Kecskemét, 1976. 202.

27 Hajdu T.: Tanácsok Magyarországon i. m. 56.

ellentálni akaró tiszteket és altiszteket, és birtokukba vették a kaszárnyát. Azután elindultak a katonák be a város felé, más részük pedig az állomás elfoglalására igyekezett.

A nyíregyházi vasútállomáson teljességgel a katonák lettek az urak. [...] Lövdözött, rabolt, pusztított a felbőszült huszárság minden ellenállás nélkül [...] Kézigránátok is előkerültek és mikor a puskát megunták, azzal kezdtek dolgozni. Estefelé több vasúti kocsit, amelyekben szesz állott, kigyulladt [...] a néptanács azt az utasítást adta az állomásnak, hogy azonnal minél több vonatot indítsanak minden irányba, hogy azok a katonák, akik nem nyíregyháziak, minél előbb elutazhassanak [...] A frontról és a kaszárnyákból a Nemzeti Tanács határozott ellenzésének dacára szabadult katonaság egy része, Arad megyében és a környéken, éppúgy, mint az egész országban, igen veszedelmes helyzetet teremtett. Különösen a kisebb helységeekben veszélyeztetni nagymértékben a közbiztonságot ez a fékevesztett *bolsevik* tömeg, amelynek még csak növeli az erejét a polgári csőcselék [...] *Az időközben már megszervezett polgárőrségek mindenütt elkeseredett csatákat vívnak velük.*"²⁸

Jellemző a leszerelt katonák igényére, hogy őket minden téren előnyben részesítsék a frontszolgálatot kikerülőkkel szemben, a kecskeméti tartalékos és népfelkelő tisztek 1918. november 19-i gyűlésének határozata. A mellett, hogy maguknak egzisztenciájuk helyreállítására 14–18 ezer korona végkielégítést, légtényiségüknek pedig földosztást követeltek, azt kívánták, „hogy az állások betöltésénél úgy az állami hivataloknál, mint közigazgatásban, magánalkalmazásban elsősorban azt vegyék tekintetbe, hogy az illető a világháborúban katona volt-e vagy sem, az összes társadalmi osztályokra vonatkozólag.

A magáncégeket törvényileg kényszerítse a kormány, hogy a bevonult és leszerelt tisztviselőket és alkalmazottakat a mai kor igényeinek megfelelő, a be nem vonult kartársaikkal egyenlő fizetés mellett állásaikba visszavegyék.

Az állami és községi szállításoknál, megbízásoknál és vállalatokban az egyes szerződések megkötésénél feltétlenül tekintetbe veendő, hogy a megbízott fél a világháborúban katona volt-e vagy sem, és ezek között is a harctéri katonának elsőbbség nyújtandó.

Kívánjuk, hogy az országban megalakult nemzeti tanácsi tagok, míg a választás keresztülvihető nem lesz, legalább felerészben katonaviselt emberek legyenek, minden társadalmi osztályból."²⁹

Jósvafőn már úgy határoztak a hazatért katonák, hogy csak hadviseltek lehetnek tanácstagok, s az egyenlőség nevében egy a katonaságtól leszerelt cigányt is beválasztottak a nemzeti tanácsba.³⁰

28 Debreceni Független Újság 1918. nov. 6. Idézi: A magyar munkásmozgalom a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmét követő forradalmi fellendülés időszakában. A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása, harca a proletárforradalom győzelméért. 1917. november 7–1919. március 21. Összeáll. Gábor Sándorné–Fehér András–Horváth Zoltánné–Milei György. Bp. 1956. (A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai V.) 326–327.

29 I. m. 197.

30 MOL TAGYOB II. 12. (Abaúj m.) A jósvafői református lelkész leírása.

Még az 1919. áprilisi helyi tanácsválasztáson is általános követelés volt faluhelyen, hogy a tanácsokba, direktóriumokba hadviseltekkel kell választani, aki itthon dekkolt, kussoljon. A leszerelt katonák, a hazatért hadifoglyok a falusi direktóriumoktól a kormányig mindenütt vezető szerepet vittek. A kormányzó-tanács tagjainak mintegy harmada hadviselt, köztük több hadifogoly is volt.

*

A háború befejezése mellett az anakronisztikus cári rendszer megdöntése volt a legnagyobb hatással főleg a háborút elvesztett országokra, de az új kelet- és közép-európai „utódállamok” is a köztársasági államformát vezették be. Magyarország ebben látszólag kivétel, de a király nélküli királyság groteszk képződménye formaság volt csak, lényegében jobban hasonlított például a balti vagy lengyel autoritárius köztársaságokra, mint egy valódi királyságra.

Azon túl, hogy a forradalom Magyarországon is elsősorban a háború befejezésére és a szupranacionális Habsburg Birodalom likvidálására törekedett, az orosz forradalom más vívmányai bár jelen voltak a közgondolkodásban, követésre csak igen különböző mértékben találtak. Egy időben erősen hangsúlyoztuk, hogy a magyar Tanácsköztársaság kikiáltásával mi voltunk az orosz októberi forradalom első követője. Ez így is volt, de jelentőségét reálisan akkor mérhetjük fel, ha egyben rámutatunk arra, hogy más területeken viszont az orosz forradalom kisugárzása gyengébben érvényesült nálunk, mint a térség számos államában. Így a breszti béke után az orosz forradalom legnépszerűbb vívmánya a radikális és megváltás nélküli földosztás volt. A tőlünk északra és délre eső államokban, Finnországtól Görögorszáig mindenütt sor került különböző mértékű földosztásra; nálunk a forradalmi kormányok hibájából ezt már az ellenforradalmi rendszer hajtotta végre s ennek megfelelően nemzetközi összehasonlításban a legmérsékeltebbek közé tartozott.

Az oroszországi forradalom más eredményeire is hivatkozhatnánk, amelyek nálunk más országoknál gyengébben vagy egyáltalán nem érvényesültek. Így végül elmaradt a hadsereg demokratizálása, míg Németországban és másutt is eltörölték például azt a kinevezési rendszert, melyben tiszt csak „úriember” lehetett, nálunk a poroszos Ferenc József-i szisztéma némi változtatással a II. világháború végéig fennmaradt, közember, altiszt, akármilyen rátermett volt, tiszt nem lehetett. Az oroszországi kulturális forradalom világméretű hatása bonyolult s így nehezen mérhető, de a magyar oktatásügy alig használta fel, sőt a művészetek terén sajátos reakció érvényesült. Miután a Tanácsköztársaság áttörést hozott a modern művészetek felértékelésével, az ellenforradalom kulturális politikája ezeket forradalmi kötődésük miatt elutasította, ami talán nagyobb bölcsességgel elkerülhető lett volna.

Végül anélkül, hogy le akarnám becsülni a Tanácsköztársaság egyediségét, nemzetközi jelentőségét, szem előtt kell tartani azt is, hogy bár a német és osztrák forradalom (Bajorországot és néhány német nagyvárost kivéve) nem jutott el a radikalizmusnak erre a fokára, de a munkásságnak és pártjainak néhány évig domináns szerepük volt, kormányzati szinten is, talán még Csehszlovákia

első éveiben is nagyobb volt a szocialista pártok, a munkásság közvetlen politikai befolyása, mint a hagyományos európai demokráciákban.

Visszatérve az oroszországi magyar hadifoglyok szerepére, csupán néhány vitatható kérdést emelnék ki, miután a történetet magát megírták, a kutatók előtt már számos magyar hadifogoly visszaemlékezésében. Érdekes probléma, hogy miért éppen a magyar hadifoglyok közül állt be a legtöbb a *Vörös Hadse- regbe* – hasznos lenne megtudni erről a német, cseh, szlovák kollégák véleményét. Kétmilliónyi oroszországi hadifoglyból mintegy 300 ezer volt magyar. A *Vörös Hadse- regben* harcoló internacionalistáknak – akik 1918 őszén még a szervező sereg létszámának mintegy tizedét tették ki – hozzávetőleges számítások szerint fele volt magyar.³¹ 1919 közepétől az internacionalista alakulatok számbeli súlya csökkent, de egyes frontokon vagy a rendfenntartó alakulatokban továbbra is jelentős volt. Sok német és cseh hadifogoly is harcolt a vörösök oldalán, hogy csak a *Švejk* szerzőjét, J. Hašeket említsem, a lettekről vagy a nyugati kormányzóságokból való zsidókról nem is szólva. Arányukat tekintve mégis a magyarok voltak legtöbben (a magyar alakulatokhoz sok magyarországi német, szláv is csatlakozott).

Megoldhatatlan probléma a magyar vöröskatonák számának meghatározása. Igaz, folytak beható kutatások, de egyrészt a kutatók a kor szellemének megfelelően optimális eredményre törekedtek, másrészt a különböző nyilvántartások azt tartalmazzák, hogy kik léptek be a *Vörös Hadse- regbe*, de arra nem adnak választ, hogy hányan harcoltak ténylegesen és mennyi ideig és kik csak a hazajutást segítő vonatjegy vagy csupán egy jó ebéd reményében írtak alá. Az egykor propagált százezres szám nem reális. Becslések szerint 1918 szeptemberében számuk 30 ezer körül lehetett³² – ez is nagyon jelentős, hiszen az orosz polgárháború hadseregei a világháború milliós létszámaihoz hasonlítva, általában tízezrekből, maximum százezrekből álltak. Ezeknek nagy része 1918 folyamán hazatért, igaz, itthon annál nagyobb szerepet játszott a forradalmi eseményekben.

A magyar hadifoglyokra nagy hatást gyakorolt a földosztás, a falusi szovjetek eleinte alig korlátozott teljhatalma, a béke követelése, majd a breszt-litovszki béke. Ez többé-kevésbé elmondható a többi foglyról is, a nemzeti hovatarozás szerinti differenciák mégis nagyok voltak. A németek között erősebb volt a fegyelem, a tiszték tekintélye, a haza iránti lojalitás. A szláv, román, olasz foglyoknak már a cár alatt is jobb dolguk volt a lágerekben, mint a magyaroknak és németeknek, különösen, ha beléptek a szerveződő csehszlovák és más légiókba. A csehek ezért félték is hazatérni a Monarchiába, ahol árulókként kezelhették volna őket. A magyarok a békétől nagyobb nemzeti függetlenséget is reméltek, a csehek, szlo-

31 *Józsa Antal–Milei György*: A rendíthetetlen százezer. Bp. 1968. 108., 127. stb. Ugyancsak az ő szerkesztésükben, szovjet és magyar kutatók közreműködésével: A magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban. I–II. Bp. 1967–1968., továbbá a *Grazsdanskaja vojna i vojennaja intervencija v SzSzSZR*. Enciklopédia. Glav. red. Sz. Sz. Hromov. Moszkva, 1983. megfelelő szócikkei.

32 *Józsa A.–Milei Gy.*: i. m. 254.

vákok, délszlávok, románok viszont nemzeti érdeküknek érezhették az entente győzelmét – márpedig a Lvov- és Kerenszkij-kormány kitartott a háború folytatása mellett, bele is bukott. A breszti békét ellenben a központi hatalmak sikerének tekintették, ami elősegítheti a számukra hátrányos német győzelmet.

Bár a magyar internacionalisták fő szervezői a szocialista tartalékos tisztek és munkások voltak, a forradalom a szocialista eszmékhez nem kötődő hadifoglyok többségét is lelkesítette. Hangulatukat élményszerűen adják vissza a fogságban meghalt Gyóni Géza – ma már kevéssé ismert – forradalmi költeményei. Köztük első az 1917. március 22-éről keltezett *Utolsó tánc*:

„Most roppannak a roppant eresztékek;
 Most bomlanak a bárgyú babonák.
 Vágják már, vágják a szent kések
 A zabolát, a zabolát.
 Retteg a hajcsár; megfordult a csorda;
 Papok, poéták fel az oltárookra!
 Zengjen a völgy és minden bús halom:
 Forradalom,
 Téged szomjajztunk eleitől fogva.
 - - - - -
 S most ébredsz frissen és fiatalon
 Forradalom –
 S végig táncolsz a vérszagú világon.”³³

A lelkesedés, szimpátia mellett kétségtelen, hogy sok magyar fogoly az éhség elől menekült a vörös zászló alá; biztonságot is adott a hadsereghez tartozás, nemcsak az általános anarchia, de a magyar és szláv hadifoglyok mind gyakoribb ellenségeskedése miatt is.

Csehek és magyarok már a lágerben is civakodtak, verekedésekre is sor került, így például az omszki lágerben a parancsnokság emiatt elkülönítette őket.³⁴ Miután a csehszlovák légió megszállta a transzszibériai vasútvonalat, 1918. május 14-én egy Szibériából hazatérő magyarokat szállító vonat befutott a cseljabinszki vasútállomásra, amelyet a csehszlovák légió megszállva tartott. Valaki a vonatról egy vas kályhalábbal megcélzott egy légionáriust, aki a helyszínen meghalt. Erre kiszállították a vonat utasait, egy magyar altisztet megöltek, egy csehet, aki megtagadta a csatlakozást a légióhoz, szuronnyal átdöftek. 10 nap leforgása alatt kibontakozott a légió lázadása, amelyhez sok bácska-bánáti szerb fogoly is csatlakozott. Trockij kiadta a parancsot:

33 Gyóni Géza: *Utolsó tánc*. In: *Uő: Rabságban. Utolsó versek (1915–1917)*. Bp. 1919. 112–113. – Hasonló szellemű versei 1917 tavaszán: Tomory úr nagymiséje, Fogoly honvéd testamentuma, Egy gyöngéd lelkű grófnőhöz, Isten kegyelméből, A béke jön.
 34 Mészáros Vilmos: *Emlékeim az első világháborúból*. Győr, 2003. 146.

„Minden csehszlovák, akit fegyverrel a kezében találnak a vasútvonalon, a helyszínen főbelövendő.”³⁵ A csehszlovák légió azonban szinte a háború végéig kitartott, aminek része volt abban, hogy a nyugati szövetségesek 1918. október 14-én emigráns kormánynak ismerték el a párizsi *Csehszlovák Nemzeti Tanácsot*.

Némi túlzással azt mondhatnánk, az 1918–1919-es csehszlovák–magyar harcok Cseljabinszkban kezdődtek. Számos fogolytáborban először független magyar önvédelmi osztagok alakultak, majd ezek nagy része csatlakozott a *Vörös Hadsereg*hez. Mikor a fehérek 1918 nyarán elfoglalták Szibériát, sok ezer fogságba esett vagy a lágerekben maradt magyart végeztek ki, sokszor embertelen kegyetlenséggel. A polgárháború harcaiban elesett vagy a fehérek és a csehszlovák légió által legyilkolt magyarok száma több tízezer is lehetett.³⁶

Nagyszámú magyar hadifogoly csatlakozott a partizánokhoz, Omszkban és másutt az illegális vörös szervezetekhez. Miután a *Vörös Hadsereg* felszabadította Szibériát és Turkesztánt, ismét sok magyar állt be a reguláris hadseregbe. Sok ezren harcoltak az Uralért, mások a Bajkál vidékén, 1920-ban a lengyel hadjáratban; a Kijevet felszabadító egységek között volt Gavró Lajos nemzetközi dandárja. 1921-ben már kevesebb magyar vett részt az ellenálló fehér bandák felszámolásában, vagy például Tbiliszi elfoglalásában, nagyrészt a *Vörös Hadsereg*, számosan a Cseka harci egységeinek soraiban. A Csekának kezdeti éveiben sok magyar, lett, lengyel, zsidó tagja volt.³⁷

Magyarországon az orosz és más hadifoglyok nem játszottak olyan nagy szerepet, mint a mieink Oroszországban. Ehhez hozzájárult, hogy a Károlyi-kormány nagy erőfeszítéseket tett a külföldiek hazaszállítására: már 1918 novemberében több mint 320 ezer fogoly katonát szállítottak ki vasúton Magyarországról. Nagy többségük orosz állampolgár volt, továbbá 40 ezer olasz és 18 ezer szerb.³⁸

Felmerül itt egy olyan kérdés, amit inkább a pszichológusok tudnának megoldani. Talán a *genius loci* hatása volt, de Szibériában, Oroszországban, ahol nemcsak vörösök és fehérek, oroszok és oroszellenes nemzetiségi nacionalisták, de sokszor a civilek is vadul irtották egymást, a magyar és szláv hadifoglyok összecsapásai olyan, a memoárokban leírt kegyetlenkedésekkel jártak, amiket itt nem részleteznék. Finnországban, a Baltikumban, Lengyelországban is ezrével és sokszor értelmetlenül ölték egymást vörösök és fehérek, még a német forra-

35 *Eduard Beneš*: Nemzetek forradalma. II. Pozsony, 1936. 317–318.; *Józsa A.–Milei Gy.*: i. m. 96. – Bővebben: *Hajdu T.*: Közép-Európa forradalma 1917–1921. i. m.

36 Számos visszaemlékezés jelent meg a hadifoglyok viszontagságairól, ezekben sok naturalisztikus leírást találhatunk a kegyetlenkedésekről, tömeges kivégzésekről. Az 1920-as években talán legolvasottabbak *Markovits Rodion* regényesített, de korhű, tényszerű, könyvei a Szibériai garnizon és az Aranyvonat voltak. Így igen szemléletesen mondja el egy lázadó ezred, majd a velük esetleg rokonszenvező lágerlakók (köztük a kommunista Dukez Artúr és a tábor Turul Székely Szövetségének antikommunista vezetői) kivégzését: Szibériai garnizon. Budapest é. n. (3. kiadás.) 488–492.

37 *Józsa A.–Milei Gy.*: i. m. 94–144., 183–196.

38 HL PDF 31. cs.

dalomnak is több ezer halottja volt.³⁹ Ezzel szemben a volt Monarchia területén folyó forradalmi és nemzeti küzdelmekben, a harctevékenység is óvatosabban, kíméletesebben folyt, a civilekkel szembeni atrocitások, ha voltak is, főleg Erdélyben, de másutt is, méreteiket, az áldozatok számát tekintve meg sem közelítették azt a vérontást, ami a cári Oroszország fent említett utódállamaiban folyt.

A dualizmus békés évtizedei után nálunk még a forradalom, majd a rendcsinálás ezernyi halottja is érthető megrázkódtatást okozott a társadalomban. „Öt évig dühöngött szabadon a vadállat az emberben – írta a *Népszava* újévi vezércikke. – Évek hosszú során át hozzászokott az emberi szem az öldöklésnek, a vérnek a látásához, az orr a vér szagához, a fül sebesültek és haldoklók hörgéséhez. Nem gondolják azok az urak, akik tapsoltak »hős« fiaink »vitéz tetteihez«, akik ujjongtak akkor, ha valahol az ellenség hulláhegyei meredtek az égnek, nem gondolják ezek az urak, hogy a katona, aki megszokta az emberi élet semmibevevését, az emberi érték lebecsülését [...] hogy az a katona az erkölcsi nihilizmusnak ezeket az elveit magával viszi a polgári életbe?»⁴⁰

Egyáltalán, ha meg akarjuk érteni a forradalmak, a háborúk történetét és különösen a hosszabb háborúkat követő évek sajátos jelenségeit, a történettudománynak bátrabban kellene használni a tömegpszichológia eszköztárát, akkor is vagy éppen azért, ha az kényes, mondhatni illetlen kérdéseket hoz felszínre. Mert félrevezető, ha a történész számon kéri a tömeghisztéria bűvkörében élő, neurotikusoktól körülvett katonától vagy forradalmi szereplőtől a békebeli polgár (sem mindig) racionális gondolkodását.

Itt csak röviden utalhatok arra, hogy az I. világháború után a pszichológia, sőt a szépirodalom jelei is foglalkoztak ezekkel a jelenségekkel, de azután érdeklődésük másfelé fordult. A magyar szépirodalomból elég csak megnevezni két közismert regényt: Kosztolányi *Édes Annáját* és Móra *Hannibál tanár urát*, de megemlíthetem Krúdy és mások írásait a világháborús Budapest erkölcséről, vagy Németh László, Lengyel József később keletkezett munkáit. Kosztolányi a különösen mutatja fel a tipikust, amikor a gyilkos fegyvert egy nemrég még ártatlan nő kezébe adja, s ezt a forradalmi lélek apológiájának tekinthetjük.

A nagynevű magyar lélekbúvár, Ferenczi Sándor már a háborús lelkesedés első napjaiban józan, bár hatástalan felhívást tett közzé: a háború letépte a kultúra maszkját „és elénk állította az embert a maga bensőbb, igazibb mivoltában, megmutatta az emberben a gyermeket, a vadat és az ősembert. Mint a félénk gyermek az apához, olyan magát alárendelő rajongással tekint most fel

39 A polgárháborús áldozatok számát nehezebb pontosan megállapítani, mint a háborús veszteségeket. Így a legújabb magyarul megjelent finn történelmi összefoglalás szerint a „vörös” finnek rövid életű hatalomátvételük után mintegy 1500 „fehéret” öltek meg, majd a fehérek több mint 8000 vöröst, de az internálótáborokban a kegyetlen bánásmód következtében további 12 000 vörös pusztult el. (*Eino Jutikkala–Kaulio Pimnen: Finnország történelme*. Bp. 2004. 305–309.) Dolmányos István viszont 15 ezerre teszi a megölt vörösök számát és további 15 ezerre a légerekben elpusztítottakat. A vörösök áldozatait nem számszerűsítette, de leszögezte, hogy ők kezdték a mézszárlást. *Dolmányos István: Finnország története*. Bp. 1972. 343.

40 A forradalom jövője. *Népszava* 1919. jan. 1. 1.

a nemrég oly önérzetes és kritikus kortárs mindazokhoz, kikben erőt vagy akár erőszakosságot lát, de akiktől védelmet remél. Az a természetesség, amellyel ölni megyünk, talán magunkat megöletni, nem különbözik a primitív népek ösztön-megnyilatkozásaitól [...] A jégkorszak nyomorúsága így préselte össze valamikor a legelső, családias és vallásos társadalmat, minden későbbi fejlődés fundamentumát. A háború csak visszavetett minket a jégkorszakba, jobban mondva: feltárta azokat a mély nyomokat, melyeket e kor hagyott vissza az emberiség lelkevilágában.

A tanulság pedig ebből ez lehetne: Béke idején ne szégyenkezzünk, ha a kezdetleges embert vagy akár az állatot is felismerjük magunkban, nem szégyen a természettel ily közel rokonságban lenni. Háborúban pedig ne tagadjuk meg gyáván az élet magasabb kultúrértékeit s ne áldozunk fel belőlük többet, mint amennyit okvetlenül szükséges.”⁴¹

Sigmund Freud egy rövid, de jelentős munkát szentelt a világháború pszichéjének. Le Bont továbbfejlesztve, a tudatalattiba kényszerített agresszív ösztönök felszínre törése mellett az anonimitást és az egyéni felelősség eltörlését, a csordaszellemet tartotta a hadsereg kötelékében a gyilkos indulatok felszabadítójának. Szerinte a visszatérés a civil békeállapotokhoz éveket vehet igénybe, különösen az igazi énjükre találó vademberek esetében. A hadseregben és hadvezérekben sokan az elvesztett apát találják meg, amit a hadvezetés mint hipnotizőr használ ki. A hipnózis persze egyszer eltűnik, az ébredés csalódáshoz vezet.

„A hadvezér az apa, aki minden katonáját egyformán szereti, és ezek azért bajtársai egymásnak [...] Minden kapitány hadvezére és egyben apja is századának és minden altiszt vezére és apja a szakaszának [...] A német hadsereget szétziláló háborús neurózisokat legnagyobbbrészt az egyének tiltakozásának tekinthetjük a rájuk osztott szerep ellen [...] Ha ezt a libidó-igényt többre tartották volna akkoriban, lehetséges, hogy az amerikai elnök 14 pontjában foglalt fantasztikus ígéreteket sem hitték volna el olyan könnyen és a német hadművészek kezében levő nagyszerű eszköz sem tört volna össze olyan könnyen.”⁴² Ugyanezt persze mondhatta volna Freud a világháború ígéretéről is – aminek átmeneti sikerét a mai olvasó talán nehezen érti meg. Freud arra is rámutatott, hogy a háborús tömegpszichózis szétfoslása szükségszerűen vált ki pánikot. „A pánik akkor tör ki, amikor a tömeg felbomlik. Jellemző rá, hogy az előljárói parancsot többé senki sem követi és mindenki csak magával törődik, a többiekre nincs tekintettel. A kölcsönös kapcsolatok felbomlanak”.⁴³

41 *Ferenczi Sándor: A veszedelmek jégkorszaka. Nyugat 1914. aug. 16–szept. 1. 268. Újabbban közli:*

Ferenczi Sándor. Vál., sajtó alá rend., bev., jegyz. Erős Ferenc. Bp. 2000. (Magyar Panteon) 71.

42 *Sigmund Freud: Tömegpszichológia és én-analízis. In: Úő: Tömegpszichológia. Társadalomlélektani írások. H. n., 1995. (Sigmund Freud Művei V.) 207–208.*

43 I. h. – Ferenczi is foglalkozott a háborús neurózisokkal, de nem a tömeg, hanem az egyén szempontjából. *Ferenczi Sándor: A hisztéria és a pathoneurózisok. Bp. 1919. – Ferenczi idevágó írásaira Gyáni Gábor volt szíves felhívni figyelmemet.*

Ha közelebbről szemügyre vesszük az 1918. novemberi, 1919. nyári, 1919. őszi–téli magyarországi terrorcselekmények elkövetőit, feltűnően sok köztük a frontról, fogságból hazatért katona és tiszt – mindkét oldalon.

1919 márciusában az országszerte kiterjedt tömegmozgalmak ellenére nem került sor olyan vérontásra, mint 1918 novemberében, mert a hazatért katonatömegek haragja október–novemberben kulminált és a rendcsináló nemzetőrök sem szabadulhattak meg a háborús pszichózistól, a gyilkolás természetesen vett, mindennapi élményétől. „Kilengések” persze bőven történtek a Tanácsköztársaság 133 napja alatt. Ha megvizsgáljuk ezek elkövetőit, Váry Albert ismert összeállítása alapján,⁴⁴ két, elemzésre méltó megállapítást tehetünk. Váry könyve nem hibátlan, a szerinte 590 áldozat közül több mint 100 rablótámadás, más bűncselekmény áldozata, öngyilkos stb., de itt nem az áldozatok, hanem az elkövetők összetételét vizsgálom. Ezeket nagyjából három csoportra lehet osztani. 1. A forradalmi törvényszékek ítéletei vagy magasabb parancs (népbiztosi) alapján végrehajtott kivégzések. 2. Szamuely Tibor megtorló akciói a fegyveres felkelések résztvevői ellen. 3. Önkényes gyilkosságok.

1. Ide legfeljebb 104 esetet számíthatunk, tehát ezek írhatók a Tanácsköztársaság hivatalos szervei számlájára. Az így kivégzettek többsége ellen a vád ellenforradalmi ténykedés, de jelentős részük köztörvényes bűncselekményt vagy mint katona parancsmegtagadást követett el, esetleg kémgyanús volt. (A világháború alatt igen sok, főleg szerb és ruszin „kémgyanúst” végeztek ki a frontokon, hogy hány valódi kém volt közöttük, azt már senki sem fogja kideríteni.) Ezekben az esetekben önkényeskedésről nem lehet szó.

2. Szamuely Tibor és alárendeltjei parancsára 174 főt öltek meg, többségüket kivégezték, mások harcban estek el, tehát még maguk is a háborús pszichózis hatása alatt álltak, bár már nem olyan mértékben, mint az előző év novemberében. Ez a csoport határeset. A harmincvalahány szolnoki kivégzést május elején Szamuely kétségtelenül hivatalos minőségében rendelte el. A többi, júniusi esetben ugyancsak hivatalos minőségben járt el, de korántsem a Kormányzótanács intenciói szerint; nyilvánosan nem ítélték el ugyan túlkapásait, de kihagyták a kormány tagjai közül és más politikai megbízást sem kapott többé, az összeomlaskor sorsára hagyták. Szamuely, mint köztudomású, frontharcos, hadifogoly és az oroszországi polgárháború katonája volt, tehát megtettesítője az itt tárgyalt típusnak.⁴⁵

44 A vörös uralom áldozatai Magyarországon. Hivatalos jelentések és bírói ítéletek alapján írta és összeáll. Dr. Váry Albert koronaügyész helyettes. Bp.–Szeged, 1993. (Váry összeállítása sem teljes, ennél néhány tucattal több gyilkosságra kerülhetett sor, amelyeket nem követett bírósági felősségre vonás.)

45 Személyiségéről sokat írtak, rá leginkább jellemzőnek ifjúkori barátja, Révész Mihály publikálatlan visszaemlékezését tartom (a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltára visszaemlékezés-gyűjteményében), aki azt írja, hogy amikor 1919-ben először találkozott vele, csak külsejére ismert rá, viselkedése, modora, mentalitása, világfelfogása idegen volt azétól, aki 1914-ben a frontra ment – s ezt bizonyosan sok, Oroszországból visszatért volt hadifogolyról el lehetett volna mondani.

3. A további, több mint 300 eset jogilag csak önkényes gyilkosságnak tekinthető, bárha indítékaik nagyon különbözőek, a vélt vagy igazi ellenforradalmárok elleni indulattól személyes bosszúig, kocsmái verekedésig, bűncselekmény (rablás, gyilkosság) önkényes megtorlásáig, önvédelemig, vagy a „burzsoá” – polgár, katonatiszt, csendőr – iránti gyűlölet. A tettesek többsége természetesen önkényesen eljáró aktív vagy leszerelt katona volt – mint az áldozatoké is. Itt jegyzem meg, hogy a Váry által felsorolt áldozatok között csak 22 nő szerepel – és kutatásaim szerint novemberben sem volt több. Ennél figyelemre méltóbb, hogy bár a nemi erőszak az ókortól a 20. századig a háborúk szokásos kísérőjelensége, s ez alól az I. világháború sem volt kivétel, a forradalmak alatt viszont ilyesmiről nem tudok; az ellenforradalom alatt is csak néhány esetről (nem úgy, mint az oroszországi pogromoknál), s miután ezeket viszont az emigráns sajtóból jól ismerjük, megkockáztatnám, hogy nem annyira erotikus, mint szadisztikus vágy kielégítését szolgálták.

A Tanácsköztársaságot követő ellenforradalmi éra gyilkosságait nem dolgozták fel Váryéhoz hasonló alaposítással, az áldozatok számáról is csak találgathatunk. Nem vitás, hogy a sokáig szereplő öt-hatezres szám túlzás, magam anélkül, hogy vizsgáltam volna az adatokat, ezer-másfél ezerre tippelve, azzal, hogy többségük a román megszálló hadsereg számlájára írható, másrészt itt is mérsékelt a bírósági ítélettel kivégzettek száma – 1920 végéig a rendelkezésre álló adatok szerint így 74 embert végeztek ki⁴⁶ –, annál több az ellenforradalmi különítmények áldozata, az elkövetők főleg tisztek, mellettük altisztek, nyilvánvalóan hadviseltek.

Akár Oroszországban – nálunk is voltak, akik nehezen tudták abbahagyni.

TIBOR HAJDU

SOLDIERS AND OFFICER CORPS IN THE HUNGARIAN AND RUSSIAN REVOLUTIONS (1917–1921)

The decisive role of soldiers and commissioned officers are usually neglected while analysing the reasons and motives of wars and revolutions, what is actually of transitional nature, but determinant indeed. Due to the restoration of peace, this role fades by time, thus the army receives back its normal position within the state and society.

Although the similarity between the Russian and Hungarian revolutions had been previously exaggerated, the relation is obvious. It is a significant factor that 300 thousand Hungarian people were kept in prison in Russian war prisoners' camps. 30 thousand or more of them participated in the civil war on the red side. Beside sympathy, it had an important role that the Czechoslovak Legion consisted of czech and other slavich prisoners stood on the other side. It is an interesting question what caused this "Czech–Hungarian war" to continue in the homeland, but with less brutality as it was characteristic to the participants of the Russian and other civil wars (Finland, the

46 *Romsics Ignác*: Magyarország története a XX. században. Bp. 1999. 132.

Baltic States, Poland and Germany). The number of victims was much lower in Hungary, Czechoslovakia and Austria than in the revolutions of the above-mentioned countries. History has hardly treated with the psychological and mass psychological consequences of war so far. Nevertheless, if we regard the participants of wars and revolutions as normal persons with ordinary behaviour, we cannot understand anything of the history of wars and revolutions.

In Russia, most of the Tsarist officer corps took part in the civil war: in the beginning rather on the white side, later on the red side. The chief commander and other leading commanders came among from them as well. It produced great debates among Lenin's and Trotsky's followers and the "Army opposition" supported by Stalin and Voroshilov. Similar conflicts occurred in Hungary, too, however senior officers constituted the leadership of both the red and the white armies, partly the same people.